

Іванова С. М.,

завідувач відділу комп'ютерно орієнтованих систем навчання і досліджень
Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України
ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕК В
НАУКОВИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
(ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД)

Вступ. В інформаційному суспільстві визначальним чинником стає знання, тому життєво необхідне значення для кожного набуває доступ до інформації незалежно від її типу, місця і часу. Першим джерелом для користувачів інформації є електронні бібліотеки.

Так бібліотеки повинні:

- допомагати громадянам реалізувати їхнє право на доступ до інформації та знань;
- підтримувати інтереси виробників і споживачів інформації щодо дотримання авторських прав;
- організовувати вільний доступ до інформаційних мереж для мешканців технологічно відсталих районів;
- зберігати, накопичувати та ефективно використовувати різні колекції електронних документів, що мають бути доступними у зручному для користувачів вигляді через глобальні мережі передачі даних.

У цих умовах читачам потрібна підтримка кваліфікованого бібліотекаря, який уміє надавати допомогу в пошуку, відборі, оцінці доступних інформаційних ресурсів. Величезні можливості відкриває поєднання переваг мережних технологій з можливостями мережі електронних бібліотек.

Мета статті – проаналізувати тенденції використання електронних бібліотек у світі та надати пропозиції щодо їх застосування у вітчизняних наукових та навчальних закладах.

Аналізу ефективності використання електронних бібліотек, як у наукових, так і в навчальних закладах присвячені роботи зарубіжних дослідників Гарбо О., Редінг В., Макдональд Е., Браже Т.Г. та інших. Вони зазначали, що, у зв'язку з активним зростанням пріоритету інформації у сучасному суспільстві, зростає значення електронних бібліотек. Ті ж самі аспекти підвищення актуальності електронних ресурсів, каталогів, архівів тощо, розглядають і російські науковці Віслий О.І., Земсков О.І., Фонотов О.Г., Хохлов Ю.Є. тощо. Серед вітчизняних досліджень, в яких приділяється увага цій проблемі, слід відмітити роботи Костенко Л.Й., Онищенко О.С., Павлуши Т.П., Павлуши І.А. тощо.

У нашому розумінні, ЕБ – це розподілена інформаційна система, що дозволяє надійно накопичувати, зберігати та ефективно використовувати різноманітні колекції електронних повнотекстових документів, що доступні в зручному для користувача вигляді через глобальні мережі передачі даних.

Слід звернути увагу на глобальні проекти щодо створення ЕБ.

1. Проект створення Світової електронної бібліотеки

(<http://www.wdl.org/ru/>). У 2006 році ЮНЕСКО і Бібліотека Конгресу скликали Наряду експертів для обговорення проекту. У результаті Зустрічі було визначено робочі групи для розробки основних принципів для даного проекту, крім того, Бібліотека Конгресу, ЮНЕСКО та п'ять установ-партнерів: Олександрійська бібліотека, Національна бібліотека Бразилії, Національна бібліотека і архіви Єгипту, Російська національна бібліотека і Російська державна бібліотека - ухвалили рішення щодо розробки і внесення вкладу у зміст прототипу Світової цифрової бібліотеки, який вирішено було представити на Генеральній конференції ЮНЕСКО в 2007 році. Запити на внесення вкладу в розробку прототипу були подані шляхом консультативного процесу, в якому брали участь ЮНЕСКО, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ (ІФЛА), а також окремі особи та установи з понад сорока країн.

Основні цілі Світової цифрової бібліотеки (WDL):

- сприяння міжнародному та міжкультурному взаєморозумінню;

- розширення обсягу і різноманітності культурного змісту в Інтернеті;
- надання ресурсів для педагогів, науковців та всіх зацікавлених осіб;
- розширення можливостей установ-партнерів для скорочення розриву в цифрових технологіях в середині країни і між країнами.
- залучення партнерів, які мають культурно-значущі та цікаві колекції й можливості для оцифровки матеріалу, для розширення сайту і збільшення різноманітності представлених матеріалів.

Світова цифрова бібліотека являє собою перехід до нового типу проектів цифрових бібліотек, оскільки основна увага в даному проекті приділяється не кількості та обсягу матеріалу, а якості; безумовно, обсяг змісту залишається важливим аспектом, але не за рахунок стандартів якості, які були визначені на початковому етапі проекту.

2. З 2006 року по 2008 рік впроваджувався проект “Європейська цифрова бібліотека” (European Digital Library Project.

<http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/organisation/cooperation/archive/edlproject/>

Він фінансувався Європейською Комісією в межах програми eContentplus та координувався Німецькою національною бібліотекою (German National Library). Проект працював у напрямку інтеграції бібліографічних каталогів і цифрових колекцій національних бібліотек Бельгії, Греції, Ісландії, Ірландії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Норвегії, Іспанії та Швеції, до Європейської Бібліотеки.

Основними задачами проекту були удосконалення багатомовних можливостей порталу Європейської Бібліотеки, пошук ефективних шляхів щодо співробітництва між Європейською Бібліотекою і небібліотечними культурними ініціативами та розширення маркетингу і комунікативної діяльності Європейської бібліотеки.

3. Проект Europeana (<http://www.europeana.eu/>). Europeana та Світова цифрова бібліотека є незалежними один від одного проектами. Europeana приділяє увагу Європі і колекціям, що присвячені Європі, які зберігаються в європейських бібліотеках, архівах і музеях. Світова цифрова бібліотека є проектом, що охоплює весь світ. Установи, які є частиною проекту Europeana, запрошуються до участі в проекті Світової цифрової бібліотеки.

Europeana надає можливість досліджувати цифрові ресурси музеїв, бібліотек Європи, електронних архівів, аудіо-візуальних колекцій. Це сприяє розвитку відкритого доступу та мережним можливостям користувача.

Особливого значення при цьому набуває проблема співробітництва електронних бібліотек, зокрема світових, із навчальними і науковими закладами. У зв'язку з цим проводяться різні заходи з метою, перш за все, спільної підтримки і розробки інформаційних матеріалів для освіти, а також для підвищення кваліфікації як працівників бібліотеки, так і освіти.

Наведемо декілька з таких проектів.

Так, у межах проекту “Методологія цифрових бібліотек” (project Methodologies for Digital Libraries) [5] при сприянні ЮНЕСКО був створений спеціалізований курс та виданий Навчальний посібник “Електронні бібліотеки в освіті”. Метою проекту є огляд поточних і майбутніх технологій та програм для електронних бібліотек (ЕБ), із врахуванням етичних, соціальних, педагогічних, організаційних та економічних аспектів, їх впливу на навчання, культурну та наукову діяльність. Результати цього аналізу планують використати для розробки методології створення електронних бібліотек в межах компетенції ЮНЕСКО та розробки спеціалізованих навчальних курсів ЕБ для органів управління освітою, викладачів педагогічних навчальних закладів, викладачів, дослідників і студентів.

Для підтримки і збереження педагогічних досліджень була створена ЕБ “Освітній інформаційний центр” (Educational resources information center (ERIC).

<http://www.eric.ed.gov/>), що фінансується Інститутом педагогічних наук Департаменту освіти США (Institute of Education Sciences (IES) of the US Department of Education).

Значний досвід співпраці бібліотеки і різних навчальних закладів має

Бібліотека Іллінойс. В ній щорічно проходить Саміт інформаційної грамотності та сприяння творчості [4], на якому представляють свої дослідження та влаштовують майстер-класи, як науковці, так і вчителі різних навчальних закладів.

Слід відзначити активний розвиток взаємодії електронних бібліотек України з навчальними та науковими закладами, а саме, швидке зростання архіву електронних наукових фахових видань, що нараховує на початок 2011 року близько 1555 колекції і знаходиться у вільному доступі на сайті Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського за електронною адресою:
<http://www.nbuv.gov.ua/portal>.

Так, при проведенні глобальних проектів щодо запровадження електронних бібліотек, пропонуються такі рекомендації:

3. Навчальні бібліотеки різних географічних регіонів мають установити механізми співробітництва з світовими бібліотеками з метою удосконалення послуг для своїх користувачів.
4. Повинні бути створені міжсекторальні механізми фінансування.
5. Навчальні бібліотеки у будь-якій країні мають розробити “мапу доступу”, що дозволить користувачам, зокрема учням, відвідувати різні електронні бібліотеки через певну систему даної ЕБ.
6. Навчання бібліотекарів, менеджерів інформаційних ресурсів і вчителів повинні бути узгоджені та включати в себе шляхи розвитку взаємної підтримки.
7. Проводити щорічне анкетування серед бібліотекарів та викладачів різних навчальних закладів, до якого включати питання, які б надавали інформацію про активність читачів при користуванні шкільними та публічними бібліотеками протягом дванадцяти місяців, зокрема докладну інформацію про інших партнерів, що беруть участь у цих заходах; про спільні заходи електронної бібліотеки з різними навчальними закладами.
8. Проводити письмєнницькі семінари, вебінари, Інтернет-конференції, форуми тощо.

Зокрема, можна виділити такі світові тенденції щодо використання електронних бібліотек:

1. Електронна бібліотека є організацією, що здійснює доступ до світових знань і культури; [2, 6]
2. Бібліотекарі ЕБ виступають як інформаційні консультанти, так і викладачі інформаційної грамотності. [3]
3. Бібліотекар – андрагог і координатор навчальних проектів. [1]
4. Бібліотекар – адміністратор інформаційних ресурсів.
5. Електронна бібліотека стає спеціальним навчальним середовищем [2]
6. Співробітництво електронної бібліотеки з науковими і навчальними закладами у реалізації спільних проектів, семінарів, самітів, конференцій тощо, з метою обміну науковим досвідом та ін.

Так, після аналізу світового досвіду з впровадження ЕБ, ми пропонуємо такі форми взаємодії навчальних закладів НАПН України з електронною бібліотекою та іншими партнерськими організаціями:

- Передача електронних документів у фонд ЕБ при дотриманні взаємних інтересів;
- Купівля, зокрема з залученням спонсорів, важливих для навчальних закладів НАПН України електронних видань і цілих інформаційних ресурсів;
- Відображення електронних документів, що знаходяться у фондах інших бібліотек у зведеному каталозі;
- Архівация електронного документа в ЕБ без збереження копії на стороні ЕБ;
- Здійснення паритетної оцифровки на основі зведеного плану або двосторонніх договорів;
- Організація взаємного доступу до фондів;

· Віддзеркалення.

Суттєвим кроком у розвитку ЕБ України постає налагодження зв'язків із зазначеними світовими електронними бібліотеками, а саме, Світовою цифровою бібліотекою (WDL) та Europeana. Умови і адреси співробітництва розміщені на сайтах цих бібліотек та загалом уточнюються у процесі комунікації із адміністраторами бібліотек.

Слід зауважити, що дані проекти потребують постійного оновлення інформаційних ресурсів.

Висновки. Загальними принципами взаємодії навчальних закладів НАПН України з електронними бібліотеками можуть бути:

1. Пріоритет соціальної значущості змісту електронного документа, що передбачає вироблення конвенціональних рішень проблеми критеріїв відбору з електронного середовища тих документів, які заслуговують соціалізації і тривалого збереження.

2. Узгодження процедури сканування і оцифровки друкованих видань з стандартами якості електронних видань, їх умов для збереження.

3. Поповнення фонду ЕБ різними типами і видами документів, що може бути досягнуто угодою про основні пріоритети фондоутримувачів і зон їх відповідальності. Бібліотеки дотримуються певної орієнтації на комплектування виданнями і електронними документами, які узгоджуються зі змістом, функціями і цільовим призначенням ЕБ. Академічні та науково-дослідні структури можуть в більшій мірі зосередитися на можливості або неможливості довгострокового адекватного збереження наукових ресурсів при спільно розроблених рекомендаціях з технічних рішень та приділяти увагу створенню вторинної інформації, а так само формуванню аналітичної частини (статті, звіти та ін) фонду електронних документів.

4. Легітимність формування колекцій, яка, загалом, передбачає:

- створення системи щодо організації відносин з правовласниками друкованих видань та електронних ресурсів;
- встановлення правових норм наукової публікації і наукових посилань;
- використання при створенні електронних колекцій світових стандартів;
- рішення проблеми державного бібліографічного обліку електронних документів.

5. Забезпечення якості і надійності електронних текстів за типом книжкової культури, а саме, забезпечення гарантованого, незмінного, тривалого зберігання електронного документа і можливості його адекватного представлення при зміні комп'ютерних стандартів і форматів. Дана проблема вирішується за допомогою створення національного депозитарію для електронних документів, що не мають індивідуального матеріального носія, куди передаються створені електронні документи.

6. Сумісність електронних бібліотек із технологічними параметрами з урахуванням різноманітності технологій, рівнів можливості та адаптацією до новітніх інформаційних і комунікаційних технологій.

Ми вважаємо, що прийняття зазначених принципів та врахування світового досвіду дозволить досягти розмежування функцій при комплектуванні електронних фондів, вплине на економію часу та ресурсів; дозволить створювати електронні копії високої якості, створювати електронні колекції з найбільш науково і культурно значущих творів, за рахунок підключення до роботи фахівців-предметників; забезпечити необхідні умови для збереження оригіналів, затвердити загальні принципи і зони відповідальності за всі сегменти електронного документного простору; дотримуватися узгоджених технологічних рішень; уніфікувати одиниці і форми обліку, бібліографічного опису та каталогізації.

Список використаних джерел:

1. Браже Т.Г. Школьный библиотекарь как андрагог//Школьная библиотека.- 2003.-№2.-С.17-19.

2. Международная федерация библиотечных ассоциаций и учреждений/Руководство ИФЛА/ЮНЕСКО по Манифесту ИФЛА об Интернете/Перевод подготовлен Российской библиотечной ассоциацией, 2006// IFLA Internet Manifesto [электронный ресурс] URL: <http://www.ifla.org/III/misc/internetmanif.htm>.
3. California State University San Marcos Library/Information Literacy Program [электронный ресурс] URL: <http://library.csusm.edu/departments/ilp>.
4. Cooperation Today. Consulting Cooperation for the libraries of the Lewis & Clark, Lincoln Trail, Rolling Prairie, and Shawnee Library Systems. [электронный ресурс] URL: <http://www.cooperationtoday.org/2010/12/10th-annual-information-literacysummit-fostering-creativity>.
5. DIGITAL LIBRARIES IN EDUCATION Specialized Training Course STUDY GUIDE/ UNESCO INSTITUTE FOR INFORMATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION. MOSCOW, 2006. – 128 p.
6. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Library Strategy 2010 - Policy for acces to knowledge and culture [электронный ресурс] URL: http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2003/kirjastostrategia_2010?lang=fi&extra_locale=en.